

فرصت‌ها و تهدیدات فضای جدید بین‌المللی

دکتر محمدرضا رضوی، رییس موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

دنیای اقتصاد

مقدمه

دستیابی به توافق در مذاکرات هسته‌ای شرایط جدیدی را پیش روی اقتصاد ایران قرار داده است. این شرایط، در عین حال که فرصت‌های جدیدی را عرضه می‌کند، می‌تواند به صورت بالقوه تهدیداتی را نیز متوجه اقتصاد کشور نماید. از این رو، ضرورت دارد به‌گونه‌ای دقیق و با یک برنامه حساب شده از قبل برای بخش‌های اقتصاد، با این شرایط جدید روبه‌رو شویم. در سطور زیر عمده‌ترین فرصت‌ها و تهدیدات و سیاست‌ها و اقدامات لازم مورد اشاره قرار می‌گیرند.

۱. در بخش صنعت و معدن

امکان ورود سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، بهبود روند سرمایه‌گذاری در بخش، تکمیل زنجیره تولید در زیربخش‌ها و تولید و صدور کالاهای نهایی و دارای ارزش افزوده بیشتر، از جمله فرصت‌های ایجاد شده است. لکن این فرصت‌ها در صورتی محقق خواهند گردید که زیرساخت‌های قانونی و اجرایی برای جذب سریع سرمایه‌های خارجی فراهم باشد و به منظور هدایت آن‌ها به بخش‌های مورد نظر، فهرستی از اولویت‌ها و مشوق‌های قابل ارایه مطابق با راهبردهای صنعتی کشور از قبل تهیه شده باشد. در غیر این صورت، این خطر وجود خواهد داشت که به عوض طرح‌های صادرات‌گرا، این سرمایه‌های خارجی صرفاً روی حلقه‌های اولیه از تولید مواد خام یا تولید برای بازار حمایت شده داخلی، و یا برخی خدمات متمرکز شوند. در این ارتباط، سیاست‌های تجاری کشور نیز باید به‌گونه‌ای هدفمند و مشروط به عملکرد صادراتی در جهت هدایت سرمایه‌گذاران خارجی به سرمایه‌گذاری در بخش‌های مورد نظر تنظیم شود.

بدیهی است که ورود سرمایه‌های خارجی نباید به گسترش شرکت‌های دولتی منتهی شود - همزمان در بخش خصوصی نیز نباید رقابتی مخرب برای جذب FDI شکل بگیرد. بالعکس، این وظیفه وزارتخانه‌ها است که با ارائه فهرستی از طرح‌های مورد نظر و اطلاع‌رسانی گسترده آن‌ها، موجب ایجاد رقابت بین سرمایه‌گذاران خارجی و کسب بیشترین امتیاز شویم و از شتابزدگی در پذیرش پیشنهادات اولیه خودداری کنیم.

ورود سرمایه‌های خارجی همچنین می‌تواند موجب تسهیل و تسریع در فرآیند خصوصی‌سازی طرح‌های بزرگ صنعتی شود و با بهبود فناوری تولید در آن‌ها به رقابت‌پذیر و صادراتی کردن آن‌ها کمک کند (به عنوان مثال؛ صنعت خودرو). در این ارتباط با تهدیداتی از قبیل تبدیل انحصار داخلی به انحصار خارجی، تعدیل نیروی کار مازاد این صنایع و از همه مهم‌تر، عدم ورود تکنولوژی روز دنیا، لحاظ نشدن روزآمدی آن‌ها در قراردادهای منعقد، و تحقیق و توسعه مشترک روبه‌رو هستیم که باید برای آن‌ها در سیاست‌های صنعتی و تجاری و قراردادهای حقوقی، تمهیدات لازم اندیشیده شود. نیروی مازاد باید برای جذب در دیگر طرح‌ها آموزش ببینند. در شرایط بهبود یافته پسا تحریم، خرید سهام در شرکت‌های صاحب تکنولوژی، اخذ لیسانس و یا سرمایه‌گذاری در مؤسسات تحقیق و توسعه در خارج کشور نیز باید در دستور کار قرار گیرد که به بررسی‌های توجیهی خاص خود نیاز دارد.

۲. در بخش تجارت

رفع تحریم‌ها در این بخش با کاهش محدودیت‌ها و هزینه‌های مبادله کالا و خدمات موجب ارزانی نسبی واردات و تسهیل صادرات (نفت و غیرنفت) خواهد شد. لکن ارزانی نسبی واردات می‌تواند تولیدات رقیب داخلی را تحت فشار بیشتری قرار دهد. افزایش تعرفه گمرکی و افزایش نرخ ارز به دلیل تبعات منفی آن‌ها در زمینه تقویت قاچاق و افزایش نرخ تورم قابل توصیه نیستند. در عوض، تعدیل در قیمت‌های داخلی، مبارزه با قاچاق و دامپینگ و ارتقاء استانداردهای اجباری کالاهای وارداتی راهکارهای مناسب‌تری به‌شمار می‌روند.

در تسهیل صادرات نیز باید دقت شود که این امر موجب رقابت مخرب صادرکنندگان نشود و یا کمبود نهاده‌های تولید داخلی را به دنبال نداشته باشد و با صدور کالای غیراستاندارد موجب خدشه‌دار شدن برندهای موفق نگردد. شکل‌گیری شرکت‌های بزرگ تجاری، خوشه‌ها و اتحادیه‌های صادراتی می‌توانند نقش مؤثری در زمینه جلوگیری از رقابت مخرب ایفا نمایند. استاندارد اجباری کالاهای صادراتی و مدیریت صادرات و نیازهای داخلی از دیگر اقدامات مورد نیاز خواهند بود.

افزایش صادرات نفت و درآمد ارزی حاصل از آن در کنار ایجاد فرصت‌های جدید جهت تامین نیاز کشور به کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای و تقویت بودجه عمرانی کشور، ما را با تهدیدهایی نظیر وابسته ماندن به درآمد نفت؛ تثبیت مصنوعی یا حتی کاهش نرخ ارز، بیماری هلندی، کاهش قیمت نفت و گاز و کاهش قیمت کالاهای صادراتی انرژی‌بر کشور روبه‌رو خواهد ساخت. در این ارتباط، تعدیل در نرخ ارز و توسعه صنایع پایین دستی در صنایع انرژی‌بر و افزایش سهم صندوق توسعه ملی

می‌تواند مدت‌نظر قرار گیرد. بدیهی است افزایش درآمد ارزی نباید سیاست‌هایی نظیر هدف‌مندی‌سازی یارانه‌ها، خصوصی‌سازی و توسعه صادرات غیرنفتی را تضعیف نماید. تعیین اهداف صادراتی در بازارهای فعلی و برای بازارهای جدید، ایجاد هماهنگی بین صادرکنندگان اصلی، و فعال نمودن رایزن‌های تجاری در این کشورها از دیگر اقدامات قابل توصیه است.

۳. در بخش پولی و ارزی:

فرصت‌های جدید در این بخش را می‌توان تقلیل انتظارات تورمی و کاهش تورم، کاهش نرخ بهره، ورود ارزهای بلوکه شده و ارزهای مردمی به بازار و فراهم شدن زمینه تک‌نرخ‌ی شدن قیمت ارز عنوان کرد. لکن، اگر انتظارات در مورد قیمت‌ها غیرعقلانی باشد (مثلاً در مورد قیمت خودرو یا قیمت مسکن) این امر به کاهش خرید و تشدید رکود در اقتصاد منتهی خواهد شد که باید در خصوص تعدیل واقعی قیمت‌ها اطلاع‌رسانی لازم صورت گیرد. به‌همین ترتیب، در خصوص کاهش نرخ بهره و خروج احتمالی سپرده‌ها از سیستم بانکی و نیز ارزهای وارد شده به بازار و هدایت هر دو آنها به طرح‌های تولیدی از هم‌اکنون و با تشویق تشکیل و توسعه صندوق‌های سرمایه‌گذاری و ... برنامه‌ریزی لازم را صورت داد.

کنترل و وارد ساختن تدریجی ارزها به بازار و جلوگیری از رشد بی‌رویه نقدینگی، جلوگیری از کاهش نامتناسب در نرخ ارز که موجب تشویق واردات و تضعیف صادرات خواهد شد، کنترل واردات کالاهای لوکس و غیرضروری که با یکسان‌سازی نرخ ارز قیمت نسبی آنها کاهش خواهد یافت، ادامه محدودیت در خصوص خرج ارز از کشور و هدایت منابع ارزی و ریالی به بخش‌های تولیدی از جمله اقدامات مورد نیاز خواهند بود.

۴. در بخش مالی

فرصت‌های جدید نباید به گسترش بی‌رویه بودجه و سهم دولت در اقتصاد منتهی شود. به همین ترتیب با کاهش ریسک کشوری و فراهم شدن زمینه استقرار خارجی، باید در خصوص میزان و سررسید بازپرداخت آنها و تاکید بر بکارگیری آنها در طرح‌های صادراتی کنترل لازم صورت گیرد تا درآینده با بحران بدهی‌های ارزی روبه‌رو نشویم. ورود سرمایه‌های خارجی به بورس نیز باید تحت کنترل قرار گیرد تا مانع از بروز حباب در بورس و ترکیدن آن در آینده شویم. ورود مؤسسات بانکی و بیمه‌ای خارجی نیز گرچه موجب تقویت رقابت در این بخش می‌شود، اما باید منتخب، به تدریج و حتماً با مشارکت داخلی صورت گیرد تا از لطمات آن جلوگیری شود.

۵. در بخش سیاسی و نظامی

شرایط جدید بین‌المللی به بهبود وجهه سیاسی و اقتصادی کشور در جهان منتهی می‌شود. از این رو ضرورت دارد برای بهره‌گیری از این موضوع، نگاه‌های جدید و دیپلماسی فعال اقتصادی مورد توجه قرار گیرد تا مواردی نظیر عضویت در WTO و بهره‌گیری از امتیازات سازمان‌ها و موافقت‌نامه‌های دو یا چند جانبه به سرعت محقق گردند.

همچنین ضروری است تمهیدات لازم اندیشیده شود تا بنیه سیاسی و اقتصادی کشور در جهت احیای اقتصادهای شکننده کشورهای منطقه تحرک لازم را از خود نشان دهد. ایجاد یک صندوق توسعه منطقه‌ای جدید، ارائه آموزش‌های لازم با کمک سازمان‌های بین‌المللی و با هدف توسعه کارآفرینی، و جذب همکاری کشورهای اروپایی برای ارائه راه‌حل‌های منطقه‌ای را می‌توان از جمله اقدامات در این حوزه دانست.

در بخش داخلی نیز با بهبود شرایط بین‌المللی، انتظارات مردم از دولت افزایش خواهد یافت و عذرهای گذشته پذیرفته نخواهند شد. از این رو وزارتخانه‌ها و سازمان‌های دولتی می‌باید در خصوص برنامه‌ها و اقدامات لازم در هر زمینه با سرعت و دقت بیشتری آمادگی عمل داشته باشند و گرنه سرمایه اجتماعی دولت به شدت تضعیف خواهد شد و ممکن است فرصتی برای جبران آن بدست نیاید.

در نهایت؛ شرایط بین‌المللی جدید می‌تواند به تقویت اقتدار نظامی کشور کمک کند. لکن در صورتی که این امر با تنش‌زدایی در روابط خارجی و منطقه‌ای همراه نشود، خطر تشدید مسابقه تسلیحاتی در منطقه را به دنبال خواهد داشت که هیچکدام از طرفین این مسابقه سودی از آن به دست نخواهند آورد.